

Els jueus de Cervera l'any 1492

The Jews in Cervera in 1492

Josep M. Llobet i Portella

Doctor en Història. Professor del Centre Adscrit UNED Cervera

RESUM:

En aquest treball comentem diversos aspectes relacionats amb l'expulsió dels jueus de Cervera que, l'any 1492, no es van voler convertir al cristianisme: una estimació del nombre d'habitants de la comunitat jueva en aquell temps, l'ordre d'expulsió, el procés efectuat, els béns que tenien els jueus l'any 1490 fora dels calls i, especialment, 26 documents notariais que informen sobre l'actuació seguida en la liquidació dels béns personals dels jueus poc abans que marxessin a l'exili. Hi hem afegit aquella informació que creiem que ajuda a tenir una visió més completa dels jueus certerins d'aquell temps. Al final, hi adjuntem una nòmina dels jueus esmentats en aquests 26 documents notariais i la llista de les obres citades.

PARAULES CLAU:

Jueus, expulsió, conversió, Cervera, Catalunya, 1492

ABSTRACT:

In this work we report several aspects related to the expulsion of the Jews of Cervera that, in 1492, did not want to convert to Christianity: an estimate of the number of inhabitants of the Jewish community at that time, the order of expulsion, the process made, the goods that were the Jews in the year 1490 outside the calls and, especially, twenty-six notarial documents that report on performance right away in the settlement of personal assets of Jews shortly before you discuss in exile. We have added that information that we think it helps to have a more complete vision of the Jews of Cervera of that time. In the end, there is attached a list of the Jews mentioned in these twenty-six notary documents and the list of works cited.

KEYWORDS:

Jews, expulsion, conversion, Cervera, Catalonia, 1492

1. Introducció

És ben conegut que, l'any 1492, el rei Ferran i la reina Isabel dictaren una ordre d'expulsió dels jueus dels seus regnes, la qual cosa ocasionà que aquells jueus que no es volgueren convertir al cristianisme haguessin d'abandonar les seves poblacions de residència i emprendre el camí cap a l'exili.

Una qüestió escassament resolta és saber el nombre de jueus que abandonaren els regnes hispànics i quants es quedaren després de ser batejats. Josep Hinojosa,¹ quan parla de «les xifres de la discòrdia», ens diu que «el nombre de jueus expulsats ha estat un element clau per a exaltar o minimitzar la magnitud de la tragèdia» i, a continuació, esmenta les xifres indicades per diversos historiadors. Joan Bada² ens diu que «saber les xifres exactes dels jueus que es veieren obligats a sortir dels regnes hispànics és gairebé impossible». Amb tot, esmenta que Marie-Claude Gerbet calcula en 30.000 les famílies expulsades i que, en cas de fer servir el barem de sis membres per família,³ serien unes 180.000 les persones expulsades.⁴ Això, sobre els regnes hispànics. I sobre Catalunya? Un dels millors historiadors del judaisme català, Jaume Riera⁵ afirma que «els jueus que sortiren de Catalunya l'any 1492 (i del Rosselló el 1493), doncs, no eren més de 3.000».

Generalment, en les històries globals sobre els jueus de Catalunya, aquesta qüestió del nombre de jueus catalans que es convertiren al cristianisme i el nombre dels que marxaren a l'exili és obviada i poquíssims són els estudis locals que la poden aclarir. Si bé saber aquests nombres «és gairebé impossible», sí que podem conèixer, en l'àmbit local, si hi va haver una tendència, per part dels jueus, a la conversió o a la sortida cap a l'exili. La majoria de jueus de cada comunitat va batejar-se o va abandonar la seva població? Una de les maneres de saber-ho seria, potser, estudiar sistemàticament la documentació notarial de manera que permetés conèixer les vendes efectuades durant els

¹ Hinojosa, 1993, p. 87-89.

² Bada, 2009, p. 67.

³ Creiem que aquest barem de sis membres per família és massa elevat.

⁴ Més informació a: La expulsión de los judíos de España.

⁵ Riera, 1980, p. 55.

mesos de maig, juny i juliol de l'any 1492 i, en conseqüència, poder extreure'n les conclusions corresponents.⁶

Això és el que nosaltres hem intentat fer sobre els jueus de Cervera: un estudi sistemàtic de la documentació referent a les conseqüències de l'aplicació de l'ordre d'expulsió a la comunitat jueva establerta en aquesta població, cosa que ens aporta una interessant informació sobre el procés seguit en la liquidació dels béns personals dels jueus cerverins poc abans que s'encaminessin a l'exili. Aquesta documentació, de manera indirecta, ens ofereix, també, informació rellevant tant pel que fa al terreny personal dels jueus com sobre els llocs de la seva residència.

Gairebé la totalitat dels textos, ja que són documents notariaus, van ser escrits en llatí, per la qual cosa hem cregut convenient oferir, seguint un ordre cronològic, un extracte en català de cada un d'aquests 26 textos localitzats. Al final, hi adjuntem una nòmina dels jueus esmentats en aquests documents extractats. Però no solament hem estudiat la documentació esmentada, també hem consultat tots aquells altres textos que poguessin ampliar la visió del procés, com es pot veure a continuació.

2. El nombre d'habitants

La comunitat jueva de la població, el mes de maig de l'any 1492, havia de ser nombrosa, ja que l'últim dia de l'any 1453 habitaven a la vila 49 famílies, formades per 39 matrimonis, 5 homes sense parella i 5 dones vídues. Hi havia 23 propietaris de béns immobles. Aquests béns eren 16 cases i un corral al call Superior; 8 cases al call Inferior; una taula al carrer dels Especiers, que es trobava dins la part de la vila ocupada pels cristians, i 11 trossos de terra situats al terme de Cervera.⁷

Sobre la ubicació dels calls cerverins, s'han publicat, últimament, alguns articles que corregeixen la tesi d'Agustí Duran,⁸ el qual els situava molt a

⁶ Sobre Tàrraga, hom pot veure: Llobet, 1991.

⁷ Aquestes dades consten en un document notarial mitjançant el qual els membres de l'aljama de jueus de Cervera van vendre a Joan de Gilabert, burgès, veí d'aquesta població, un censal mort pel preu de 5.000 sous. Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG), Fons Notarial, Cervera, 33, Joan Valenti, Manual, 1453-1454, f. 3r-18r.

⁸ Duran, 1972.

prop un de l'altre. Estudis recents de Jaume Riera,⁹ Xavier Rivera¹⁰ i Josep M. Llobet¹¹ permeten situar aquest calls amb tota exactitud. El Superior era, principalment, al carrer actualment anomenat del Call, mentre que l'Inferior era al carreró del Teco, un espai estret que va del carrer Major a la muralla del costat oriental de la població.

Si bé durant la guerra contra Joan II foren portades a terme algunes accions violentes contra els jueus de la població,¹² no sembla probable que, entre el mes de desembre de 1453 i el mes de maig de 1492, el nombre de famílies jueves de la vila disminuís ni que el nombre dels seus béns immobles esdevingués menor.

3. L'ordre d'expulsió

Amb data del 31 de març de 1492 i a la ciutat de Granada, els reis Ferran i Isabel signaren una provisió que manava l'expulsió dels seus regnes i senyories de tots els jueus que hi visquessin.¹³ La mesura es justificava basant-la en la inutilitat de les disposicions preses en els últims anys, com eren l'aïllament dels jueus en barris propis, l'actuació de la Inquisició i l'expulsió dels jueus d'Andalusia, disposicions que no havien pogut evitar el dany que el judaisme ocasionava a la religió cristiana. Aquesta reial provisió concedia un termini que acabava l'últim dia del mes de juliol perquè els jueus poguessin liquidar els béns immobles o aquells altres que no podien ser trets fora del país, com ara l'or, la plata o la moneda, i perquè es preparessin per a la sortida.

El document, potser a causa dels esforços que feren algunes persones notables —entre les quals, determinats jueus que ocupaven importants càrrecs en l'administració— per aconseguir que l'ordre d'expulsió fos anul·lada, no va ser publicat fins a la darrera del mes d'abril.¹⁴

⁹ Riera, 2011.

¹⁰ Rivera, 2015.

¹¹ Llobet, 2018.

¹² Carreras, 1907, p. 30.

¹³ García-Gallo, 1975, p. 767-769.

¹⁴ Baer, 1981, p. 646-647.

4. El procés d'expulsió

Coneguda l'ordre d'expulsió dels jueus, a Cervera es presentà un greu problema. L'any 1366, la universitat certerina havia comprat al rei Pere III el dret de cobrar un impost anual de 2.667 sous i 10 diners i mig a l'aljama dels jueus de la població, per la qual cosa havia estat satisfeta al monarca la quantitat de 32.114 sous i 6 diners.¹⁵ Atès que l'expulsió dels jueus representava la pèrdua del cobrament d'aquest impost, el Consell Municipal certerí pretengué tant el cobrament de les partides endarrerides com la recuperació de la quantitat que, més de cent anys abans, havia estat pagada al rei.¹⁶ Aquesta pretensió originà un llarg plet, el seguiment del qual resta fora dels objectius d'aquest estudi.

A l'efecte de supervisar el procés d'expulsió dels jueus de la població es nomenà un grup de comissaris, els quals, en un consell municipal celebrat el 4 de juny de 1492, instaren les autoritats certerines que permetessin als jueus la venda dels seus béns. El Consell accedí a la petició, però manà que dels imports de les vendes que s'efectuessin es formés un dipòsit en poder d'una persona de confiança amb la finalitat d'assegurar el cobrament, per part de la universitat certerina, de les quantitats de diner reclamades als jueus.¹⁷

Aconseguida l'autorització per portar a terme les vendes, els jueus de la població que desitjaven romandre en llur religió iniciaren la liquidació dels béns personals. Durant els mesos de juny i juliol, es procedí a efectuar, amb la presència de notari, diverses operacions que tenien com a objectiu, davant la ja inevitable sortida, la venda o cessió de propietats o drets, la renúncia a compres efectuades, el cobrament de deutes o el nomenament de procuradors que poguessin actuar en nom dels interessats després de la seva partida.

5. Els béns dels jueus fora dels calls

Abans de comentar les vendes o les altres operacions efectuades pels jueus, pot ser d'interès conèixer quins eren els béns que posseïen aquests jueus. No sabem els que tenien dintre dels calls, encara que, probablement, molts d'ells

¹⁵ Aquesta informació es troba en dos documents transcrits a: Turull et al., 1991, p. 268-284.

¹⁶ ACSG, Cervera, Fons Municipal, Consells, 1492, pàssim; Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1490-1493, full solt a les bosses de les cobertes.

¹⁷ ACSG, Cervera, Fons Municipal, Consells, 1492, f. 35r-35v.

eren propietaris, almenys, d'una casa, però sí que tenim constància dels béns que posseïen, l'any 1490 —o sigui, dos anys abans de l'expulsió—, a fora dels calls.¹⁸ Són els següents:¹⁹

- Aljama dels jueus: un farraginal.
- Bellshom Vidal: un tros de terra al Mas d'en Baruta.
- Benvenist Cohén: una casa a la plaça de l'Olm. Un corral al carrer de n'Amell, un tros de terra a Matarnera, els vaixells.
- Benvenist Sul·lam: un tros de terra a l'Espinal.
Aquest jueu va ser un dels dos secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera durant el període anual 1484-1485.²⁰
- Bonjua Adret, major, giponer: una casa al carrer Major, dos barrils i dues bótes.
Un tal Bonjua Adret consta com a conseller de l'aljama dels jueus de Cervera durant el període anual 1484-1485.²¹
- Bonjua de Boldú: un tros de terra al puig del Castell.
- Bonjua Sul·lam: dos trossos de terra al terme de Sedó.
- Issac Adret: un tros de terra a Matarnera, un altre tros de terra, un censal venut.
Sabem que aquest jueu, l'any 1456, era administrador de l'aljama dels jueus de Cervera.²²
- Issac de Quercí: una casa a la Ribera, un tros de terra a Matarnera, un altre tros de terra, dos censals venuts.
Un jueu anomenat Issac de Quercí, menor, va ser citat notarialment,

¹⁸ ACSG, Cervera, Fons Municipal, Manifest, Capcorral, 1490, f. 94r-98v. Aquesta informació potser només fa referència als béns dels jueus que vivien al call Superior. A partir d'aquest llibre del manifest, hi ha un breu article (Sanmartí, 1982-1983), en què l'autora, a més de suposar que a Cervera només hi havia un call jueu, parla d'expropiacions i confiscacions de béns dels jueus cerverins.

¹⁹ Els noms han estat posats per ordre alfabètic.

²⁰ Llobet, 2006-2007, p. 41.

²¹ Llobet, 2006-2007, p. 41.

²² ACSG, Fons Notarial, Cervera, 46, Antoni Busquets, Manual, 1455-1456, f. 70r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 433, núm. 13.

l'any 1455, per Pere Montaner, batlle de Mont-roig.²³ Consta que, aquell mateix any 1455, Issac de Quercí, menor, i Salomó Satorra eren secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera.²⁴ I, a més, sabem que, l'any 1460, Issac de Quercí requeri a Pere Macià, agricultor de Santa Fe, el pagament de certa quantitat de diners.²⁵ D'altra banda, un tal Issac de Quercí, metge, va ser conseller de l'aljama dels jueus de Cervera durant el període anual 1484-1485 i un dels dos secretaris de la susdita aljama durant el període anual 1485-1486.²⁶

- Issac Jacob de Quercí i Jafudà de Quercí, germans: un obrador al carrer dels Especiers, dos trossos de terra a la Creu dels Oronets, tres cases al carrer de l'Hospital.

Aquests dos germans eren fills de Jacob de Quercí, el qual consta, l'any 1453, com a propietari d'una casa al call Superior amb les confrontacions següents: les cases de la sinagoga o escola d'aquest call; la casa d'Issac de Quercí, major, i el carrer del call Superior. També consta com a propietari d'una taula al carrer dels Especiers, que havia estat del difunt Berenguer d'Altelló, que confrontava amb la taula dels hereus d'Arnau Arnaldes; la taula o casa de Gabriel de Cornellana, el carrer dels Especiers, i la casa o taula de Berenguer d'Altelló.²⁷

En un document de l'any 1460, Issac Jacob de Quercí reconeixia que el seu pare, Jacob de Quercí, li havia donat 500 florins i tot allò que li havia promès lliurar-li quan s'havien concertat les noces entre ell i Sobredona, filla de Samuel de Llnell. D'altra banda, el susdit Samuel de Llnell li havia donat 250 florins també per raó d'aquestes noces.²⁸

²³ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, Manual, 1454-1455, f. 71r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 427, núm. 1.

²⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, Manual, 1454-1455, f. 98r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 432-433, núm. 12.

²⁵ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 46, Antoni Busquets, Manual, 1460, f. 34v. Document transcrit parcialment a: Llobet, 1993, p. 436-437, núm. 19.

²⁶ Llobet, 2006-2007, p. 41.

²⁷ Llobet, 2015, p. 35, núm. 10.

²⁸ Llobet, 2013, p. 72, document 12. En altres documents que es troben a continuació de l'anterior també s'hi esmenta el susdit Issac Jacob de Quercí.

Un jueu anomenat Issac Jacob de Quercí, l'any 1484, era lloctinent de secretari de l'aljama de jueus de Cervera.²⁹ L'any següent, 1485, aquest Issac Jacob de Quercí era un dels secretaris de la susdita aljama; Jucef Cavaller era l'altre secretari.³⁰

- Issac Terós: un corral al carrer d'en Llobet.
- Jacob Issac de Quercí, fill d'Issac Jacob de Quercí: una casa i un hort a les graus d'en Vall.

L'any 1488, Jacob Issac de Quercí i Bonet Bellshom eren secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera, Ho sabem perquè aquell any van demanar a Dídac d'Avellaneda la devolució d'una sarbatana.³¹

- Jucef Almolí: un obrador.
- Jucef Baró Creixent: una casa al carrer Major, tres trossos de terra a Matarçnera, els vaixells.

Sabem que aquest jueu, l'any 1479, era un dels dos secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera³² i que fou conseller d'aquesta aljama durant el període anual 1484-1485.³³ A més, hi ha constància que, l'any 1490, Bonjua Adret, major, va denunciar l'obra nova que feia fer Jucef Baró Creixent, que vivia al call Inferior de la població, la qual considerava il·lícita.³⁴

- Jucef Samarell: un tros de terra a l'Ametller Amargós.

Aquest jueu hem de creure que era fill de Salomó Samarell, el qual tenia com a pare un altre Jucef Samarell, ja que, l'any 1453, era propietari d'una casa al call Superior que confrontava amb el carrer

²⁹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1483-1484, f. 73r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 437-438, núm. 25.

³⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1484-1486, f. 77r. Dos documents transcrits a: Llobet, 1993, p. 438-439, núm. 26 i 27.

³¹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1487-1488, f. 97r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 439-440, núm. 28.

³² Llobet, 2016.

³³ Llobet, 2006-2007, p. 41.

³⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1489-1490, f. 87r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 440-441, núm. 30.

d'aquest call, la casa de Faïm Atronai, la casa de Jucef Sul·lam, la barbacana i la casa d'Issac Sul·lam; d'un tros de terra al lloc anomenat l'Ametller Amargós, del terme de Cervera, i d'un tros de terra denominat el Mallol, al lloc anomenat la Creu dels Orenets, també del terme de Cervera.³⁵

- Jucef Sul·lam: un tros de terra a Matarcarnera.

Un jueu amb aquest nom consta com a propietari, l'any 1453, d'una casa al call Superior, amb aquestes confrontacions: la casa de Faïm Atronai, el carrer d'aquest call, la barbacana d'en Montargull i, al darrere, la casa de Salomó Samarell.³⁶

- Mossé Andalí: un tros de terra al Mas de n'Altelló.³⁷
- Mossé Bil·lam: una casa.
- Salomó Cavaller: un tros de terra prop de Fiol.

L'any 1472, Lleó Aninay, un jueu de Girona que actuava com a procurador d'Astruc Adret, de Cervera, reconeixia que Salomó Cavaller, doctor en medicina, li havia pagat 45 lliures, que eren l'import d'una Bíblia en tres volums, anomenada Magdesia, escrita en hebreu, que l'esmentat Astruc Adret havia venut, en temps passat, al susdit metge.³⁸

- Salomó Satorra: una casa a la plaça de l'Olm, una eixida de la casa del call, dos cups, una bota.

Una persona amb aquest nom apareix en un document de l'any 1453 com a propietari d'una casa al call Superior, la qual confrontava amb la plaça de l'Olm; la casa de Pere Costa, carnisser; la casa de Llobell Samarell, i el carrer del Vent d'aquest call.³⁹ D'altra banda, com ja hem dit, Salomó Satorra i Issac de Quercí, menor, eren, l'any 1455,

³⁵ Llobet, 2015, p. 34, núm. 5.

³⁶ Llobet, 2015, p. 34, núm. 4.

³⁷ Aquesta anotació correspon al dia 23 de febrer de 1492. Ha estat inclosa perquè és anterior a l'ordre d'expulsió

³⁸ Llobet, 2000-2001, p. 52-53. Informació sobre la família Cavaller a: Caballero, 2007.

³⁹ Llobet, 2015, p. 33, núm. 1.

secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera.⁴⁰ Un altre document, aquest de l'any 1480, esmenta l'execució del testament de Salomó Satorra, per la qual cosa hem de creure que, aquell any, ja era difunt.⁴¹

- Samuel Astruc Cavaller: dues cases al carrer Major, un hort, un cup, una tona i dos barrils.

Aquest jueu era fill d'un altre Samuel Astruc Cavaller i de la seva esposa, Goig de Llunell, i germà de Jucef Cavaller, tots els quals eren metges.⁴² Una filla de Samuel Astruc Cavaller anomenada Mira era casada, segons un document de l'any 1480, amb Vidal Jucef, veí de Tarragona.⁴³ Samuel Astruc Cavaller, l'any 1479, era un dels dos secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera⁴⁴ i va abandonar aquesta població al voltant de l'any 1487.⁴⁵

- Samuel Sul·lam: un tros de terra als Gorgs de Montfalcó, un barril.

Potser aquest jueu era fill d'Issac Sul·lam, ja que, l'any 1453, hom esmenta un tal Issac Sul·lam que té un fill anomenat Samuel Sul·lam i és propietari d'una casa al call Superior amb les confrontacions següents: la casa de Salomó Samarell, el carrer d'aquest call, la casa de Mossé Sul·lam i la barbacana.⁴⁶ Amb tot, aquest mateix any, la persona que posseeix un tros de terra al lloc anomenat Gorg de Montfalcó, juntament amb un corral situat al call Superior, que confronta amb la casa d'Issac Sul·lam i Samuel Sul·lam, la casa de Cresques Adret i la seva esposa Bonafilla, el carrer d'aquest call i la barbacana, és Mossé Sul·lam.⁴⁷

- Vidal Andalí: una o diverses cases al carrer d'en Llobet.

⁴⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, Manual, 1454-1455, f. 98r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 432-433, núm. 12.

⁴¹ Llobet, 2000-2001, p. 53-54.

⁴² Caballero, 2007, arbre genealògic.

⁴³ Llobet, 2013, p. 78-80, document 19.

⁴⁴ Llobet, 2016.

⁴⁵ Llobet, 1989, p. 346.

⁴⁶ Llobet, 2015, p. 34, núm. 6.

⁴⁷ Llobet, 2015, p. 34, núm. 7.

6. Notícies documentals de l'any 1492

Els documents notarial estudiats, pel que fa a les vendes o a altres operacions fetes pels jueus de Cervera aquell any 1492, són 26, els quals resumim a continuació, seguint, com hem dit, un ordre cronològic. Hi hem inclòs algunes operacions efectuades per jueus que es convertiren al cristianisme, ja que poden completar la visió del procés. Tots aquests documents es guarden a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG), ubicat a la ciutat de Cervera. Quan ho hem considerat adient, hi hem afegit informació cronològicament anterior.

1. Dia 6 de juny. Jucef Sarruc, jueu cerverí, i la seva esposa, Goig, vengueren a Francesc de Rocasalva, veí de Cervera, un corral ruïnós situat al carrer d'en Llobet, que era al quarter de Capcorral de la vila. El corral esmentat limitava amb el susdit carrer, amb propietats del comprador, amb un corral de na Puigmolar i, per la part del darrere, amb un hort de na Brufau. El preu de la venda es fixà en 9 lliures.⁴⁸
2. Dia 12 de juny. Benvenist Sul-lam, sastre jueu de Cervera, traspasà a favor de Lluís Ortiz, donzell domiciliat al lloc de Concabella, la compra que havia fet, l'any 1490, a Pere Cabrer, mercader de Cervera, i a la seva esposa, Angelina, d'una botiga situada al carrer Major de la població. La susdita botiga posseïa una taula a la part de davant i limitava amb el carrer Major, amb l'alberg de l'argenter Francesc Tarroja i amb l'alberg de l'esmentat Pere Cabrer. La compra s'havia realitzat per un import de 12 lliures. Una de les persones que consta com a testimoni en el document de l'any 1492 és el jueu cerverí Bonet Bellshom.⁴⁹
3. Dia 25 de juny. Bonanasc Andalí, jueu de Cervera, atès que el mes de febrer anterior havia comprat a Jaume Vallbona, paraire de Cervera, un alberg situat al carrer d'en Becerola de la susdita població pel preu de 24 lliures, de les quals n'havia satisfet 6 i era deutor de la resta, i ara, forçat a abandonar la vila i atès que no podia vendre aquest alberg sense rebre un dany major, el tornava a l'esmentat venedor

⁴⁸ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 20r.

⁴⁹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 21r. Pel que fa al document de compravenda redactat l'any 1490: Bossa, 1478-1502, full solt.

amb la condició que li fos cancel·lat el debitori de les 18 lliures restants. També en aquest document hi trobem Bonet Bellshom com a testimoni.⁵⁰

Segons un text notarial de l'any 1481, l'esmentat Bonanasc Andalí havia donat un document de repudiació a la seva esposa, Astruga, que era filla de Mossé Cohén de Benardut, veí d'Alcolea de Cinca, per la qual cosa li havia hagut de tornar el dot.⁵¹

4. Dia 25 de juny. Bonet Bellshom, jueu de Cervera, feu cessió a Gabriel Gotsens, mercader de la mateixa població, de la part que li corresponia en la compra que ells dos havien fet, l'any 1477, a Joan Gerona, paraire de la vila, d'un tros de terra situat a la partida de Comadalda⁵² del terme de Cervera, el qual costà 12 lliures i 12 sous. En el document és esmentat, com un dels testimonis, el jueu cerverí Astruc Cohén.⁵³

Ja hem dit anteriorment que, l'any 1488, Bonet Bellshom i Jacob Issac de Quercí eren secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera.⁵⁴ A més, sabem que Bonet Bellshom va ser conseller de la susdita aljama durant el període anual 1484-1485.⁵⁵

5. Dia 29 de juny. Jafudà de Quercí, jueu de Cervera, constava com a creditor per un import de 27 lliures i 15 sous dels germans Pere Pintor, d'Hostafrancs, i Joan Pintor, de Massoteres. Actuà com a testimoni el també jueu cerverí Bonjua Bonet. Al marge del document, una anotació datada el 13 de juliol de 1508 ens informa que l'esmentat debitori fou cancel·lat per voluntat de Jaume de Pau, hereter del susdit Jafudà de Quercí.⁵⁶ Aquest últim s'havia convertit al cristianisme i havia pres el nom de Francí de Pau.

⁵⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 24r.

⁵¹ Llobet, 2013, p. 80-82, document 20.

⁵² Sobre les partides cerverines: Llobet, 1988.

⁵³ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 24r-24v.

⁵⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1487-1488, f. 97r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 439-440, núm. 28.

⁵⁵ Llobet, 2006-2007, p. 41.

⁵⁶ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 24v-25r.

Ens trobem, doncs, davant de dos conversos: Jaume de Pau, que era el metge jueu anomenat anteriorment Issac Jacob de Quercí, i Francí de Pau, mercader, que havia portat el nom jueu de Jafudà de Quercí.⁵⁷ Aquest Jafudà de Quercí, l'any 1489, també era creditor per unes determinades quantitats de diners de Guillem Soler i Joan Maçart, agricultors de Montmaneu.⁵⁸ Consta que, durant el període anual 1484-1485, Jafudà de Quercí era un dels cinc majors propietaris i contribuents de l'aljama dels jueus de Cervera i que, durant el període anual 1485-1486, ocupà un càrrec anomenat «tercer» en la mencionada aljama.⁵⁹

6. Dia 3 de juliol. Jucef Cavaller,⁶⁰ metge i jueu de Cervera, en nom propi i com a procurador de Samuel Cavaller, germà seu, en remuneració dels beneficis que havien rebut de Lluís Joan de Vilaplana, cavaller domiciliat en aquesta població, cedí al susdit noble tots els drets que li podien correspondre en relació amb dos crèdits, un de 28,5 florins d'Aragó, moneda d'or, i un altre de 30 sous, quantitats que li eren degudes per Berenguer Rossell, del lloc d'Ossó.⁶¹ Un dels testimonis fou Abraham Pardo, àlies Gallego, jueu del regne de Portugal que, com veurem, el 13 de juliol cobrà l'import d'una romana que havia venut als paers de Cervera.

Aquest Jucef Cavaller es cristianitzà amb el nom de Rafael Cavaller. Un fill seu, que també era metge i igualment es convertí a la fe de Crist, s'anomenà Joan de Cardona.⁶²

El nom de Jucef Cavaller consta en nombrosos documents de la segona meitat del segle xv: en un de l'any 1455, hi és esmentat com a fill de Samuel Astruc Cavaller;⁶³ l'any 1458, va fer emparar

⁵⁷ Llobet, 1989.

⁵⁸ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 57, Pere Ponç, Manual, 1487-1489, f. 49v. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 440, núm. 29.

⁵⁹ Llobet, 2006-2007, p. 41.

⁶⁰ Informació sobre la família Cavaller a: Caballero, 2007.

⁶¹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1490-1493, s. f.

⁶² Llobet, 1989.

⁶³ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45 Agustí Martell, Manual, 1454-1455, f. 73r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 428, núm. 3.

determinats béns d'uns veïns de Palou i Talteüll;⁶⁴ aquell mateix any 1458, quan fou citat pel batlle de la Curullada per tal que acudís a aquella població un determinat dia per veure com era batuda i mesurada certa quantitat de blat, contestà que no li plaïa acudir-hi perquè aquell dia era dissabte;⁶⁵ l'any següent fou citat —mitjançant Goig, mare seva— pel frare Felip Prats, que regia la població de Montoliu en nom de l'abat de Santes Creus, però la dona li va contestar que, atès que el seu fill es trobava absent, ella no acceptava la citació;⁶⁶ l'any 1485, quan ell era un dels secretaris de l'aljama dels jueus de Cervera, fou requerit —mitjançant la seva esposa, Bonadona,⁶⁷ ja que ell novament es trobava absent— perquè disposés la celebració immediata d'un consell;⁶⁸ en un document datat l'any 1490 és esmentat el seu fill Samuel Cavaller —en realitat es deia Samuel Jucef Cavaller— com a procurador del seu pare, el metge Jucef Cavaller;⁶⁹ finalment, l'any següent, novament apareix aquest fill —ara amb el nom de Samuel Jucef Cavaller— com a procurador del seu pare Jucef Cavaller.⁷⁰

A més, sabem que aquest metge Jucef Cavaller fou conseller de l'aljama dels jueus de Cervera durant el període anual 1484-1485.⁷¹

7. Dia 9 de juliol. Vidal Andalí, corredor d'orella i jueu de Cervera, juntament amb el seu fill Bondió Andalí, atès que l'any 1486 havien comprat per 35 lliures a Joan Vallbona, hostaler, i al seu fill Jaume

⁶⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, Manual, 1457-1459, f. 38r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 434-435, núm. 15.

⁶⁵ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 43, Joan Ponç, Manual, 1457-1458, f. 36v. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 435, núm. 16.

⁶⁶ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, Manual, 1457-1459, f. 97v. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 435-436, núm. 17.

⁶⁷ Si bé en aquest text consta que l'esposa de Jucef Cavaller es deia Bonadona, en dos documents de l'any 1460 s'esmenta que ell estava casat amb Sara, filla de Jacob de Querci (Llobet, 2013, p. 75-76, doc. 15 i 16).

⁶⁸ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1484-1486, f. 77r. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 438, núm. 26.

⁶⁹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1489-1490, f. 87v. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 441-442, núm. 32.

⁷⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1490-1492, f. 48v. Document transcrit a: Llobet, 1993, p. 442, núm. 34.

⁷¹ Llobet, 2006-2007, p. 41.

Vallbona, paraire, els dos de Cervera, un alberg situat al carrer de n'Amell o d'en Llobet, al quarter de Capcorral de la població, el qual limitava amb aquest carrer i amb propietats dels venedors, i tenint en compte que es veien obligats a abandonar la vila durant aquell mateix mes de juliol, cosa que impossibilitava que pogués ser venut per un preu just, tornaren a aquests venedors l'esmentat alberg amb tots els seus drets i pertinences. És esmentat el jueu cerverí Issac Arrotí com un dels testimonis.⁷²

8. Dia 9 de juliol. Jucef Sarruc, també corredor d'orella i jueu de Cervera, vengué a Francesc Ortigues, blanquer de la mateixa població, una casa o alberg, amb entrada, estable i un cup de pedra, que havia estat de Guillem Serra i que es trobava situada al carrer de n'Amell o d'en Llobet, al quarter de Capcorral de la vila, i confrontava amb el carrer esmentat, amb la casa de Berenguer Miquel, amb la casa del jueu Issac Terós i amb l'hort de na Brufau. El preu de la venda es fixà en 8 lliures. Entre els diversos testimonis, hi trobem Vidal Andalí, jueu de Cervera.⁷³
9. Dia 10 de juliol. Jucef Cavaller, jueu de Cervera, com a procurador del seu germà Samuel [Astruc] Cavaller, metge, atès que Bonafilla,⁷⁴ esposa del susdit Jucef Cavaller, prometé vendre a Gabriel Gotsens, mercader de la vila, unes cases que havien estat de Llobell Samarell, les quals, efectivament, li foren venudes, i atès, també, que tots els jueus es veien obligats a abandonar la població, vengué a l'esmentat Gabriel Gotsens un hort situat a la *fira*, el qual limitava amb les cases mencionades. L'import satisfet fou de 3 lliures. En el document també es fa esment d'un testimoni anomenat Vidal Andalí, que era un jueu cerverí.⁷⁵
10. Dia 10 de juliol. Issac Samuel Sul·lam, jueu de Cervera, nomenà procurador seu Joan Cornellana, del lloc de Pelagalls, amb la finalitat que li cobrés determinades quantitats que li eren degudes

⁷² ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 26r.

⁷³ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 26r-26v.

⁷⁴ Segons Marcos Caballero, l'esposa de Jucef Cavaller es deia Bonadona de Piera (Caballero, 2007, arbre genealògic).

⁷⁵ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 26v-27r.

per algunes persones que habitaven a la ribera del Sió, a Cervera o en altres llocs, segons estava especificat en un memorial. El jueu cerverí Jacob Baruch actuà com un dels testimonis de l'acte notarial.⁷⁶

L'any 1480, Issac Samuel Sul·lam rebé tres llibres que Salomó Satorra li havia deixat en herència.⁷⁷ A més, sabem que l'esmentat Issac Samuel Sul·lam va ser conseller de l'aljama dels jueus de Cervera durant el període anual 1484-1485.⁷⁸

11. Dia 11 de juliol. Bonet Bellshom, jueu de Cervera, vengué a Bartomeu Coll, agricultor del lloc de la Curullada i gendre d'Antoni Cerveró, tots els drets que li poguessin correspondre sobre un tros de terra situat al terme de la Curullada, el qual havia comprat per 4 lliures al ja esmentat Cerveró. El preu de la venda es fixà en 1 lliura i actuà com un dels testimonis Jafudà de Quercí, menor de dies i jueu de Cervera.⁷⁹
12. Dia 12 de juliol. Bonjua Adret, calceter o giponer i jueu de Cervera, juntament amb Bonadona, esposa seva, vengueren a Francesc Pallarès, teixidor de lli de la mateixa població, un alberg que posseïa entrada, taules i un celler amb dos vaixells grans per a vi, el qual estava situat al call Inferior de la vila i limitava amb el carrer Major, amb el carrer del susdit call, amb la casa del jueu Salomó Cohén i amb l'alberg del sastre Bartomeu Mas. El preu es fixà en 70 lliures i un dels testimonis de la venda fou Mossé Bellshom, jueu de Cervera.⁸⁰
13. Dia 12 de juliol. Jucef Sarruc, jueu de Cervera, si bé amb data del dia 6 de juny havia venut —com ja hem indicat— a Francesc de Rocasalva, d'aquesta població, un corral ruïnós situat al carrer d'en Llobet, al quarter de Capcorral, edifici que confrontava amb el susdit carrer, amb les cases de Bartomeu Foix, amb un corral de na Puigmolar i, per la part de darrere, amb un hort de na Brufau,

⁷⁶ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 27r.

⁷⁷ Llobet, 2000-2001, p. 53.

⁷⁸ Llobet, 2006-2007, p. 41.

⁷⁹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1490-1493, s. f.

⁸⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 27v-28r.

atès que la venda havia estat denunciada per Joan Andreu Satorra, prevere de Cervera, ara el venia de nou a Pere Saurina pel mateix preu de l'operació anterior: 9 lliures. Entre els testimonis hi és esmentat Issac Terós, jueu de Cervera.⁸¹

14. Dia 13 de juliol. Bonet Bellshom, jueu de Cervera, reconeixia que Jaume Montpaó, del lloc de la Curullada, li havia lliurat 30 sous com a complement del preu d'un tros de terra que li comprà l'any 1476. El jueu cerverí Bondió Andalí actuà com un dels testimonis.⁸²
15. Dia 13 de juliol. Abraham Pardo, àlies Gallego, jueu que en aquella data habitava a Cervera, cobrà dels paers de la vila la quantitat de 14 sous com a import d'una romana destinada al pes de la farina, instrument que l'esmentat jueu havia venut a les autoritats municipals.⁸³
16. Dia 16 de juliol. Jucef Baró Crexent, jueu de Cervera, nomenà procuradors seus i gestors dels seus negocis Jafudà de Quercí i Salomó Baró Creixent, aquest últim, fill seu. En fou testimoni el jueu cerverí Bonet Bellshom.⁸⁴
17. Dia 16 de juliol. Bonet Bellshom, jueu de Cervera, lliurà a Bernat Boix, mercader de la mateixa població, d'una banda, la quantitat de 6 lliures, que era el valor d'un censal mort que produïa una pensió anual de 10 sous, i, de l'altra, totes les pensions i prorrates que eren degudes per raó d'aquest censal.⁸⁵
18. Dia 17 de juliol. Jafudà de Quercí, jueu de Cervera, reconeixia que Pere Bellasal, rector de l'església parroquial del lloc d'Hostafrancs i procurador del capítol de la Seu d'Urgell, li havia donat 11 lliures i 4 sous, quantitat relacionada amb un censal. Un dels testimonis fou Salomó Baró, jueu de Cervera.⁸⁶ Ja hem dit que Jafudà de Quercí, que era mercader, es cristianitzà amb el nom de Francí de Pau.

⁸¹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 28r-28v.

⁸² ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 29r.

⁸³ ACSG, Cervera, Fons Municipal, Àpoques Comunes, 1491-1492, f. 46r.

⁸⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 55, Antoni Romeu, Manual, 1490-1493, s. f.

⁸⁵ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 29v.

⁸⁶ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 29v-30r.

19. Dia 19 de juliol. Bonjua de Besalú, jueu que abans havia habitat a Balaguer, però que en aquella data residia a Cervera, atès que havia rebut diversos beneficis de Joan de Gravalosa, cavaller del lloc de Vall-llebrera domiciliat a Balaguer, li cedí tots els drets que a ell li poguessin correspondre en relació amb 17 lliures i 16 faneques de forment que li eren degudes per Bernabé Clua, agricultor de Balaguer, i la seva esposa, Maria. Entre els testimonis hi és esmentat el jueu cerverí Bonet Bellshom.⁸⁷
20. Dia 19 de juliol. Mossé Sul·lam, menor de dies i jueu de Cervera, en pagament de la quantitat que devia a Pere Mir, agricultor de la vila, li cedí tots els drets que li poguessin correspondre en relació, d'una banda, amb aquells 8 sous que li eren deguts per un tal Botet, de la Manresana, els quals eren la resta de l'import d'una coteta burella destinada al fill del susdit Botet i d'un *saio* per a ell mateix i, de l'altra, amb aquells 5 sous que Jaume Alcover, de Granyena, gendre de la vídua de Berenguer Miquel, de Cervera, li devia per raó de les costures d'un *saio* per a l'esmentat Alcover i de dos *saios* per al seu fill. Jucef Sarruc, jueu de Cervera, fou un dels testimonis d'aquesta cessió.⁸⁸

Consta que un tal Mossé Sul·lam de Saporta, durant el període anual 1484-1485, era un dels cinc majors propietaris i contribuents de l'aljama dels jueus de Cervera.⁸⁹

21. Dia 20 de juliol. Bonjua Adret, jueu de Cervera, i Bernat Boix, mercader, aquest últim com a procurador de Bonadona, esposa de l'esmentat Bonjuha Adret, reconeixien que Francesc Pallarès, teixidor de lli de la vila esmentada, els havia donat 70 lliures, que eren el preu d'un alberg a ell venut el dia 12 del mateix mes. Aquesta venda ja l'hem comentada al lloc oportú. El jueu cerverí Mossé Sul·lam intervingué com a testimoni de l'acte notarial.⁹⁰

⁸⁷ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 30r-30v.

⁸⁸ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 57, Pere Ponç, Manual, 1490-1492, f. 108v.

⁸⁹ Llobet, 2006-2007, p. 41.

⁹⁰ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 30v.

22. Dia 25 de juliol. Bonafilla, vídua del jueu cerverí Salomó Cavaller,⁹¹ que havia estat metge, i David Abnaçaya, jueu de Tàrrega i també metge, aquest últim com a tutor de Goig, filla del matrimoni format pel difunt Salomó Cavaller i Bonafilla, nomenaren procurador seu Pere Vidal, agricultor de Cervera, amb la finalitat de vendre, a l'encant o d'altra manera i pel preu que fos possible, el dret de fadiga, lluïisme i domini que poguessin tenir sobre les cases que Salomó Cohén posseïa al call Inferior de Cervera, les quals limitaven amb el carrer del susdit call, amb les cases del jueu Bonjua Adret que havien estat de Jaume Font i amb altres propietats. David Abnaçaya consta en el document com a pare de Bonafilla. També s'hi fa esment de Samuel Adret, que actuà com a testimoni.⁹²
23. Dia 25 de juliol. Baruc Cohén, jueu de Cervera, en pagament de la quantitat que devia a Joan Montaner, paraire de la vila, pel preu de diverses peces de roba, li cedí tots els drets que li poguessin pertocar sobre les 28 lliures i 12 sous que li eren deguts per Antoni Móra i la seva esposa, Esperança, del lloc de Tarroja. El jueu cerverí Issac de Quercí fou un dels testimonis de l'acte notarial.⁹³
24. Dia 25 de juliol. Issac de Quercí, jueu de Cervera, com a procurador del seu pare, el mestre Issac de Quercí, reconeixia que Aldonça, vídua de Jaume Palau, de Cervera, i el seu germà Galceran Sabater, que era tutor dels fills de la susdita Aldonça, li havien donat 8 lliures, les quals constituïen l'import d'un censal mort que tenia un valor de 12 lliures i produïa una pensió anual de 12 sous. Hi trobem, entre els testimonis, Salomó Baró, jueu de Cervera.⁹⁴
25. Dia 26 de juliol. Jafudà de Quercí, jueu de Cervera, reconeixia que Antoni Guinot, agricultor de la vila, li havia pagat 27 lliures, quantitat que aquest li devia. En el document, el jueu cerverí Bonjua Adret hi consta com un dels testimonis.⁹⁵

⁹¹ Informació sobre la família Cavaller a: Caballero, 2007.

⁹² ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 39r-39v.

⁹³ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 39v-40r.

⁹⁴ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 40r-40v.

⁹⁵ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 41r-41v.

26. Dia 27 de juliol. Samuel Adret, jueu de Cervera, nomenà procurador Bernat Boix, mercader de la població, amb la finalitat que vengués, per mitjà d'encant o un altre sistema i pel preu que pogués, totes aquelles cases que ell posseïa al call Inferior de la vila, al costat de les cases de Bonet Bellshom. En fou un dels testimonis Salomó Baró, jueu de Cervera.⁹⁶

7. L'exili

Un notari de Cervera del qual no coneixem el nom, en un foli d'un manual de l'any 1492, deixà escrit aquest text:

Faç memòria com a II de janer, any mil CCC LXXXII, lo molt excel·lentíssimo e potentíssimo senyor rey don Ferrando, per la gràcia de Déu rey de Castella e de Aragó, etc. [...]. Ítem, faç memòria com lo primer del mes de maig del dit any la prefa[ta] magestat real, inspirant en ell lo sant sperit, fèu publicar edicte real per totes les ciutats e viles de sos regnes que, dins tres messos primés vinents, tots los juheus e juyes, sots pena de la vida, isquesen de tots sos regnes e senyories. E, així, en la darrerria del mes de jolioll, se embarcaren una gran multitud de juheus a la plaga de la ciutat de Tarragona.⁹⁷

Malgrat aquesta descripció, més enllà de les suposicions, no coneixem amb certesa el nom de cap jueu que realment abandonés la població de Cervera obligat per l'edicte reial. Si bé un membre de la família Cavaller, per tal de conservar la seva religió, va haver de sortir dels regnes de Ferran i Isabel,⁹⁸ aquesta persona, que es deia Samuel Cavaller —o, més ben dit, Samuel Astruc Cavaller—, ja havia marxat de Cervera al voltant de l'any 1487, com ja hem dit anteriorment.⁹⁹

8. Conclusions

Cal advertir, d'entrada, que les conclusions següents es desprenen dels documents estudiats, els quals no necessàriament són la totalitat de la

⁹⁶ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 53, Antoni Bonet, Manual, 1492-1493, f. 42r.

⁹⁷ ACSG, Fons Notarial, Diversos, Manual, 1492, f. 1v.

⁹⁸ Caballero, 2007, p. 35.

⁹⁹ Llobet, 1989, p. 346.

documentació generada per la liquidació dels béns dels jueus cerverins. Si bé hem llegit la totalitat dels documents de l'any 1492 —i d'altres anys anterior i posteriors— relatius als jueus cerverins que es troben inventariats a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, és possible l'existència de més textos. Òbviament, només podem tenir en compte aquells documents que coneixem.

Segons la documentació comentada, el procés de la liquidació de béns s'inicià el dia 6 de juny, data en la qual Jucef Sarruc vengué un corral, i acabà el 27 de juliol, dia en què Samuel Adret nomenà un procurador cristià perquè li vengués diverses cases que eren propietat seva. Recordem que el període de temps per abandonar el país acabava el 31 de juliol.

Sorpren les poques vendes realitzades pels jueus cerverins durant el període de temps concedit per a la liquidació de béns. Les dades corresponents a l'any 1453 ens permeten saber que, en aquella data, entre els jueus cerverins, hi havia 23 propietaris de béns immobles i que 24 d'aquests béns immobles eren cases. En canvi, el nombre de cases venudes o tornades al venedor cristià, l'any 1492, només és de 4. Si hi afegim les vendes efectuades per procuradors, podrien arribar a 5 o 6.

D'altra banda, ens podem preguntar: on estaven situades les cases venudes? Sabem que una era al carrer d'en Becerola, dues al carrer de n'Amell o d'en Llobet i dues o tres al call Inferior. Per tant, dues o tres eren dintre el call Inferior —el menys poblat— i cap al call Superior.

Què passà, doncs, majoritàriament, entre els jueus cerverins l'any 1492? Es convertiren al cristianisme o marxaren a l'exili? Encara que és possible que s'hagi perdut una part de la documentació corresponent a aquell any 1492, mitja dotzena de vendes de cases —la meitat, fora dels calls— sembla una quantitat molt baixa.

No creiem aventurat pensar que, en un primer moment, alguns jueus que després es convertiren al cristianisme potser decidiren marxar. Però, en arribar a la data límit per romandre al país, degueren canviar d'opinió. És possible que l'acord de retenir els imports de les vendes que s'efectuessin, pres pel Consell Municipal —quantitats que havien de garantir el cobrament per part de la universitat d'aquella suma que havia estat satisfeta al rei Pere III—, fos un factor important a l'hora de prendre la decisió de batejar-se o marxar.

No és fàcil saber el nombre de jueus cerverins que es convertiren al

cristianisme l'any 1492. Issach Jacob de Quercí (Jaume de Pau), metge; Jafudà de Quercí (Francí de Pau), mercader; Jucef Cavaller (Rafael Cavaller), metge, en són alguns. Però és evident que no hi són tots. D'altres potser marxaren a l'exili. Bonanasc Andalí, Vidal Andalí, Jucef Sarruc, Bonjuha Adret i Samuel Adret hem de suposar que formaven part d'aquest segon grup.

Entre la documentació, no hem sabut trobar cap indici que permeti suposar que hi va haver pressions per forçar-los a la conversió. Els que es passaren al cristianisme sembla que ho feren per conservar la riquesa i el prestigi. Els Quercí i els Cavaller, famílies de metges i gent notable, en poden ser uns bons exemples. Amb tot, hi ha constància que, el mes de juliol d'aquell any 1492, les autoritats municipals van ordenar el pagament de determinades quantitats de diners per despeses ocasionades per portar bancs a l'església de Santa Maria perquè els jueus hi poguessin seure per escoltar un sermó predicat per un tal mestre Major, que devia ser mestre en sacra teologia.¹⁰⁰

Creiem que aquests conversos s'adaptaren ràpidament a la nova situació —Jaume de Pau, l'any 1506, tenia un fill que era clergue—,¹⁰¹ atès que no coneixem cap informació dels anys posteriors que indiqui la detecció d'algun comportament judaïtzant.

9. Jueus esmentats en les notícies documentals de l'apartat 6¹⁰²

Segueix el nom cristià quan hi ha constància de la conversió.

Abraham Pardo, àlies Gallego, 6, 15.

Astruc Cohén, 4.

Baruc Cohén, 23.

Benvenist Sul·lam, sastre, 2.

Bonanasc Andalí, 3.

Bondió Andalí, 7, 14.

Bonet Bellshom, 2, 3, 4, 11, 14, 16, 17, 19, 26.

Bonjua Adret, calceter o giponer, 12, 21, 22, 25.

Bonjua Bonet, 5.

¹⁰⁰ Llobet, 2002-2003, p. 34.

¹⁰¹ ACSG, Fons Notarial, Cervera, 52, Llorenç Serra, Manual, 1506, f. 64v.

¹⁰² Només hem tingut en compte els documents de l'any 1492.

Bonjua de Besalú, 19.
 David Abnaçaya, metge, de Tàrrega, 22.
 Issac Arrotí, 7.
 Issac de Quercí, 23, 24.
 Issac Jacob de Quercí (Jaume de Pau), metge, 5, 24.
 Issac Samuel Sul·lam, 10.
 Issac Terós, 8, 13.
 Jacob Baruc, 10.
 Jafudà de Quercí (Francí de Pau), mercader, 5, 16, 18, 25.
 Jafudà de Quercí, menor de dies, 11.
 Jucef Baró Creixent, 16.
 Jucef Cavaller (Rafael Cavaller), metge, 6, 9.
 Jucef Sarruc, corredor d'orella, 1, 8, 13, 20.
 Llobell Samarell, 9.
 Mossé Bellshom, 12.
 Mossé Sul·lam, menor de dies, 20, 21.
 Salomó Baró Creixent, 16, 18, 24, 26.
 Salomó Cavaller, metge, 22.
 Salomó Cohén, 12, 22.
 Samuel Adret, 22, 26.
 Samuel Cavaller, metge, 6, 9.
 Vidal Andalí, corredor d'orella, 7, 8, 9.

Bibliografia

- BADA ELIAS, Joan (2009). «L'expulsió dels jueus, 1492». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XX, p. 51-68.
- BAER, Yitzhak (1981). *Historia de los judíos de la España cristiana*. Madrid: Altalena.
- CABALLERO, Marcos (2007). *De Cervera a Bě'er Šeba'*, vol. I. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CARRERAS I CANDI, Francesc (1907). *Dietari de la guerra a Cervera des del 1462 al 1465*. Barcelona: Baxarias.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1972). *Llibre de Cervera*, (cap. «El call dels jueus»). Tàrrega: F. Camps Calmet, p. 343-390.

GARCÍA-GALLO, Alfonso (1975). *Manual de historia del derecho español*, vol. II, 6a ed. Madrid: AGESA.

HINOJOSA MONTALVO, Josep (1993). «La fi del judaisme hispànic: l'expulsió del 1492». *Recerques. Història. Economia. Cultura*, vol. 27, p. 73-90.

La expulsión de los judíos de España (1992). Conferències pronunciades en el II Curso de Cultura Hispano-Judía y Sefardí de la Universidad de Castilla-La Mancha. Toledo: Asociación de Amigos del Museo Sefardí.

LLOBET I PORTELLA, Josep M. (1988). «Els noms de les partides del terme de Cervera a mitjan segle XVII». A: *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. II. Montserrat: Abadia de Montserrat, p. 337-355.

— (1989). «Los conversos según la documentación local de Cervera (1338-1501)». *Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia de la UNED, Historia Medieval*, núm. 4, p. 335-350.

— (1991). «Els jueus de Cervera i Tàrrega l'any 1492». A: *Actes. Ir. Col·loqui d'Història dels Jueus a la Corona d'Aragó*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 349-368.

— (1993). «El català parlat pels jueus de Cervera a la segona meitat del segle XV». *Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia de la UNED, Historia Medieval*, núm. 6, p. 425-446.

— (2000-2001). «Documents de jueus de Cervera (segle XV) que contenen títols de llibres». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 3, p. 49-63.

— (2002-2003). «La predicació del cristianisme als jueus de Cervera (1339-1492)». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 4, p. 27-34.

— (2005). «Dades documentals sobre la comunitat jueva de Cervera a l'edat mitjana». A: *Actes del II Congrés per a l'Estudi dels Jueus en els Territoris de Llengua Catalana*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània, p. 111-137.

— (2006-2007). «Una elecció de secretaris de l'aljama de jueus de Cervera en 1485». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 6, p. 39-43.

- (2013). «Documents dels jueus de Cervera sobre casaments, dots, donacions i repudis (1351-1481)». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 9, p. 51-84.
- (2015). «Els jueus de l'aljama de Cervera i els seus béns immobles l'any 1453». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 11, p. 29-44.
- (2016-2017). «Documents relacionats amb unes disposicions municipals sobre els jueus de Cervera (1479-1482)». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 12, p. 167-180.
- (2018). «La ubicació dels calls jueus de Cervera». *Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 14, en premsa.
- RIERA I SANS, Jaume (1980). «La Catalunya jueva del segle XIV». *L'Avenç*, núm. 25, p. 52-55.
- (2011). «La infanta Iolant de Bar, senyora dels jueus de Cervera (1382-1387)». *Miscel·lània Cerverina*, núm. 21, p. 7-30.
- RIVERA, Xavier (2015). «Noves aportacions sobre la localització dels calls jueus de Cervera», *Capcorral. La Revista del Museu Comarcal de Cervera*, núm. 11, p. 23-32.
- SANMARTÍ ROSET, M. Montserrat (1982-1983). «L'expulsió dels jueus de Cervera segons el llibre del "Manifest" de l'any 1490». *Universitas Tarraconensis. Facultat de Filosofia i Lletres. Divisió de Geografia i Història*, vol. V, p. 87-93.
- TURULL I RUBINAT, Max, et al. (1991). *Llibre de privilegis de Cervera, 1182-1456*. Barcelona: Fundació Noguera.

